

Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle liittyen EU:n kriisivarautumisen ja resilienssin vahvistamiseen

(E 32/2024 vp Valtioneuvoston selvitys)

Kiitämme mahdollisuudesta lausunnon antamiseen. Sitra näkee ennakkoinnin roolin erittäin tärkeänä osana kriisivarautumista ja resilienssin vahvistamista ja korostaa, että varautumisen rinnalla tulee huolehtia myös yhteiskunnan uudistumisesta.

Lausunnon päähuomiot

- Tässä ajassa korostuu ennakkoinnin rooli kokonaiskuvan antajana, tulevaisuutta koskevien oletusten haastajana ja yhteiskunnan uudistajana, ja tämä tulisi ottaa huomioon myös varautumisesta puhuttaessa.
- Ennakointikyvykkyyden vahvistaminen ja moniäänisyyden lisääminen tukee sellaista varautumista, joka tähtää samalla myös yhteiskunnan uudistamiseen.
- Monikriisien ajassa pitää pystyä oppimaan kriiseistä ja kohtaamaan paitsi mahdolliset uhkakuvat, myös jo tapahtunut muutos.
- Samalla tarvitaan toivoa luovien realististen visioiden luomista ja niistä keskustelua.
- Globaalien toimitusketjujen ja huoltovarmuuden osalta on syytä huomioida geopoliittisten riskien lisäksi ilmastokriisin ja luontokadon aiheuttamat riskit. Ruokaturvaa ja veden saantia ei voi varmistaa ilman toimivia ekosysteemipalveluita, kuten hiilensidontaa, tervettä maaperää ja pölytystä.
- Yhteiskunnan eri sektoreilla tulisi olla nykyistä paremmat valmiudet ennakoida informaatiovaikuttamista, ymmärtää uusia digitaalisen vallan keinoja ja ehkäistä luottamusta rapauttavia narratiiveja.

Ennakkoinnin hyödyntäminen osana varautumista

Ennakointi nähdään usein keinona koittaa hahmottaa epävarmuutta ja sitä kautta varautua tuleviin muutoksiin ja mahdollisiin yllätyksiin. Ennakointitietoa on tarjolla runsaasti, mutta haasteita on siinä, miten hyvin sitä hyödynnetään ja erityisesti miten otetaan huomioon yllättävämpiä kehityskulkuja (Ahvenharju ym. 2020).

Tässä ajassa korostuukin ennakkoinnin rooli toisaalta ajattelun haastajana ja toisaalta uudistumisen moottorina. Oletusten haastaminen, toisenlaisten tulevaisuuksien kuvittelu ja erilaisten näkemysten huomiointi on entistä tärkeämpää monikriisien ajassa, jossa paluuta vanhaan ei ole. Kyse ei ole vain tulevaisuuksia koskevasta tiedosta, vaan siitä miten sitä tuotetaan ja hyödynnetään.

Kukaan ei tiedä mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Samalla tulevaisuuteen on mahdollista vaikuttaa. Siksi varautumistakin tulisi lähestyä sen kautta, millaista tulevaisuutta oikeastaan halutaan rakentaa. Millaisia visioita yhteiskunnallisessa keskustelussa on, keneltä ne ovat tulleet ja kuinka hyvin ne auttavat viemään meitä eteenpäin?

Tällaista uudistavaa otetta varautumiseen voi hahmottaa myös erilaisten resilienssin määritelmien kautta. Ylläpitävässä resilienssissä on kyse pyrkimyksestä palata häiriön jälkeen alkuperäiseen tilanteeseen. Sopeutuva resilienssi pyrkii puolestaan reagoimaan ja sopeutumaan eteen tuleviin häiriöihin ja kriiseihin. Nyt tarvitaan kuitenkin transformatiivista resilienssiä tai tulevaisuusresilienssiä, joka pyrkii muuttamaan ja uudistamaan vakiintuneita ajattelumalleja ja rakenteita, hyödyntäen kriisejä muutoksen ja oppimisen vauhdittajana (Asadzahed ym. 2022, Ahvenainen ym. 2021). Tämä edellyttää myös enemmän keskustelua muutoksen suunnasta, eli oikeastaan keskustelua yhteiskunnallisista visioista. Esimerkkejä siitä, mitä kriisin hyödyntäminen muutoksen ja oppimisen vauhdittajana voi käytännössä tarkoittaa ovat mm. Sitran työ koronakriisin aikana kestävästä elvytyksen suhteen (Pantsar ja Tynkkynen 2020), Astetta alemmas -kampanja energiakriisin aikana (Motiva 2023) ja menneistä energiakriiseistä kootut opit (Tynkkynen ym. 2022).

Euroopan unionin kannalta kriisien rooli uudistumisessa on ollut keskeinen. Voisi sanoa, että Euroopan unioni on kriisien muokkaama projekti (Miettinen 2024). Kriisivarautumiseen ja resilienssin vahvistamiseen tulisikin ottaa näkökulmaksi se, mitä viimeisten 10-15 vuoden kriiseistä voidaan oppia ja miten niitä hyödynnetään entistä vahvemman EU:n rakentamisessa.

Valtioneuvoston E-kirjeessä korostetaan koko turvallisuuden syklin huomioimista, turvallisuuden ymmärtämistä laajasti ja ennakointi- ja tilannekuvatyön vahvistamista ja tuomista yhteen. Nämä ovat kaikki kannatettavia asioita. Näiden lisäksi tarvitaan myös tulevaisuuteen katsovaa otetta: millaisen tulevaisuuden rakennamme kriiseistä oppien?

Mitä tämä voisi sitten tarkoittaa käytännössä? Sitran puolelta yksi konkreettinen aloite on ollut EU:n tulevaisuuden johtamiskoulutus, joka on suunnattu

suomalaisille päättäjille ja vaikuttajille. Kurssin tavoitteena on vahvistaa Suomen roolia Euroopan unionin päätöksenteossa. Koulutus tarjoaa ajankohtaista ja luotettavaa tietoa EU:n toimintakentästä, johtamisen käytännöistä ja globaalista roolista. Osallistujat, jotka edustavat yhteiskunnan eri sektoreita, oppivat yhdessä kohtaamaan ja hyödyntämään EU:n johtamisen haasteita ja mahdollisuuksia. Koulutukseen kuuluu harjoitustöitä, joiden kautta osallistujat voivat aktiivisesti kehittää ja pohtia EU:n prosessien toimivuutta.

Yleisemmällä tasolla kyse on ennakointikyvykkyyden vahvistamisesta ja ennakkoinnin ottamisesta vahvemmin mukaan poliittiseen valmisteluun. Viimeisten 10-15 vuoden kriisit osoittavat, että Suomi on joutunut nopeasti muuttamaan omia kantojaan esimerkiksi Naton tai yhteisvelan suhteen. Mitä paremmin ja monipuolisemmin tulevaisuuksia on pohdittu, sen paremmin tällaisiin muutoksiin ollaan valmiita. Ennakointikyvykkyyden vahvistaminen tarkoittaa entistä parempaa kykyä haastaa oletuksia, kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia ja ottaa erilaisia näkökulmia huomioon samanaikaisesti.

Valtioneuvoston tulevaisuusselontekoprosessi ja siihen liittyvät skenaariopohdinnat luovat hyvää pohjaa useiden erilaisten tulevaisuuksien huomioimiselle ja epävarmuuksien systemaattiselle pohdinnalle. Tulevaisuusselontekoa tulisi hyödyntää monipuolisesti ja käydä sen pohjalta myös enemmän yhteistä kansalaiskeskustelua toivottavista tulevaisuuksista. Varautumisen kannalta on nimittäin oleellista, että mahdollisimman moni kokee tulevaisuuden olevan jotain, missä voivat nähdä itsensä. Samoin ennakointikyvykkyyden vahvistaminen koskee niin julkishallintoa kuin koko yhteiskuntaa.

Globaalit toimitusketjut ja huoltovarmuus geopoliittisessa muutoksessa ja ilmaston kuumetessa

Geopoliittisten jännitteiden kasvu ja konfliktit vaikuttavat globaalien toimitusketjujen luotettavuuteen. Samoin niihin vaikuttavat kuumeneva ilmasto ja sen aiheuttamat sään ääri-ilmiöt kuten helteet, kuivuus, rankkasateet ja myrskyt, sekä luontokato.

Onkin hyvä, että valtioneuvoston e-kirje mainitsee ilmastoresilienssin osana kokonaisturvallisuutta. Tässä yhteydessä on syytä huomata, että Euroopan ympäristöviranomainen EEA julkaisi maaliskuussa 2024 ensi kertaa ilmastoriskejä kattavasti tarkastelevan riskiraportin (EEA 2024). Sitra katsoo, että tämän raportin havainnot on syytä huomioida EU:n varautumisstrategiassa.

E-kirjeen mainitsevat ruokaturva ja vesihuolto kytkeytyvät elimellisesti ekologisen kestävyyskriisin ratkaisemiseen. Ruuan tuotanto ja juomaveden riittävyys nojaavat luonnon tarjoamiin ekosysteemipalveluihin kuten hiilensidontaan, terveeseen maaperään, pölyttämiseen, sekä ravinteiden ja veden kiertoon. Ruuan ja veden saanti nojautuu siihen, että emme ylitä luonnon kantokyvyn rajoja – tai oikeammin palaamme luonnon kantokyvyn rajoihin, jotka ihmiskunta on usealla tavalla jo ylittänyt (Richardson ym. 2023)

On entistä tärkeämpää lisätä EU:n omavaraisuutta ja kriisinkestävyttä vauhdittamalla kiertotalouden yleistymistä (Miettinen ja Jalava 2023). Kiertotalouteen siirtyminen tulisikin nähdä yhtenä keskeisenä varautumiskeinona on sitten kyse kriittisen raaka-aineiden saannista tai ruokaturvasta.

Globaaleissa toimitusketjuissa tulee ottaa myös entistä paremmin huomioon ilmaston kuumenemisen heijastevaikutukset. Monien tuotteiden osalta tuotanto on nimittäin keskittynyt alueille, jotka ovat ilmaston kuumenemiselle herkkiä (Hildén ym. 2022). Varautumisstrategioissa tulee yleisemminkin ottaa huomioon eri kehityskulkujen yhteisvaikutukset.

Psykologinen resilienssi

Monikriisien ja korkean epävarmuuden aika herättää ymmärrettävästi ahdistusta. Varsinkin nuorten tulevaisuususkon tuntuu olevan koetuksella, mikä heijastuu myös hyvinvointiin. Syynä tulevaisuususkon horjumiselle eivät ole vain kriisit ja uhat, vaan myös yhteiskunnallisen tulevaisuuskeskustelun näköalattomuus ja vaihtoehdottomuus.

Tulevaisuuskeskustelusta puuttuvat toivoa luovat uskottavat tulevaisuuskuvat. Sellaiset, jotka tunnistavat nykyhetken haasteet, mutta luovat katsetta niistä pidemmälle ja kuvaavat tarvittavia yhteiskunnallisia muutoksia. Tällaisten innostavien visioiden lisäksi tarvitaan aktiivista keskustelua niistä, sillä siihen, mikä on toivottavaa, on useita erilaisia perusteltuja näkökulmia.

Kriisejä ja haasteita ei voi tietenkään lakaista visioilla sivuun. Sen sijaan erilaisiin uhkakuviin pitäisi tarttua mahdollisuutena oppia. Tällä hetkellä uhkakuvat helposti kaventavat tulevaisuusnäkymiä, koska niitä ei pystytä ajattelemaan läpi. Mitä kriisin jälkeen tapahtuu? Mitä voimme oppia siitä nykyhetken toimintaa varten?

Uhkakuvien lisäksi on tarpeen myös kohdata ja sisäistää jo tapahtunut muutos. Tarjolla on paljon tutkimustietoa siitä, mikä on jo muuttunut ja millaisia

kehityskulkuja tällä hetkellä on. Sitran megatrendiraportti on eräs synteesi näistä muutoksista, joilta emme voi ummistaa silmiämme.

Jotta todellisiin ja kuviteltuihin uhkakuihin voitaisiin käytännössä tarttua ja niistä oppia, meidän tulisi nykyistä paremmin ymmärtää, miten näitä uhkakuvia nykyisessä informaatio- ja mediaympäristössä rakennetaan esimerkiksi erilaisilla luottamuksen rapauttamiseen tähtäävillä narratiiveilla. Niin ikään tarvitsisimme lisää ymmärrystä uusista digitaalisen vallan ja vaikuttamisen keinoista, joilla pyritään kärjistämään yhteiskunnallisessa keskustelussa ennestään polarisoituneita tai polarisoitavissa olevia aiheita.

Käytännössä yhteiskunnan eri sektoreilla, erityisesti mediatoimijoilla ja kansalaisyhteiskunnalla, tulisi olla nykyistä paremmat valmiudet monitoroida, tunnistaa ja ennakoida informaatiovaikuttamista ja sen mekanismeja hybridissä mediaympäristössä. Tämä on keskeistä paitsi psykologisen resilienssin, myös päätöksentekojärjestelmä toimivuuden ja koko demokratian tiedollisen toimintakyvyn kannalta.

Psykologisen resilienssin vahvistamiseksi tulee siis sekä kohdata uhkakuvat että luoda innostavia kuvauksia toivottavista tulevaisuuksista. Näin voidaan vahvistaa yksilöiden ja yhteisöiden toimijuutta: tulevaisuuteen voi vaikuttaa ja se voi olla monin tavoin nykyhetkeä parempi, vaikka tuleekin olemaan erilainen.

Lähteet

Ahvenainen, M., Nina Janasik, Annukka Lehikoinen, Tapio Reinekoski (2021). Tulevaisuusresilienssi ja strateginen ennakointi: kriisinkestävyyden harjoittelua bayeslaisella kausaalimallinnuksella. Futura 4/2021, 23-35.

Ahvenharju, S., Laura Pouru-Mikkola, Matti Minkkinen ja Toni Ahlqvist (2020). Tulevaisuustiedon lähteillä. Analyysi ennakointiraporteista ja tulevaisuuden ilmiöistä. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 6/2020.

Asadzahed, A., Amir Reza Khavarian-Garmsir, Ayyoob Sharifi, Pourya Salehi ja Theo Köttler (2022). Transformative Resilience: An Overview of Its Structure, Evolution, and Trends. Sustainability 2022, 14(22), 15267.

European Environmental Agency (2024). European Climate Risk Assessment, EEA Report 01/2024.

Hildén, M., Mikael Hildén, Päivi Tikkakoski, Jaana Sorvali, Ilona Mettiäinen, Janina Käyhkö, Meeri Helminen, Helena Määttä, Kati Berninger, Päivi Meriläinen, Sami Ahonen, Joonas Kolstela, Sirkku Juhola, Oras Tynkkynen, Hilppa Gregow,

Fanny Groundstroem, Jaana I. Halonen, Johan Munck af Rosenschöld, Heikki Tuomenvirta, Tim Carter, Heikki Lehtonen, Anna Luomaranta ja Antti Mäkelä (2022). Ilmastomuutokseen sopeutuminen Suomessa – nykytila ja kehitysnäkymät. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:55.

Miettinen, T. (2024). EU kriisien aikakaudella. Unionin tulevaisuuden suuntaa etsimässä. Sitra muistio 20.2.2024.

Miettinen, L. ja Eero Jalava (2023). Sitran lausunto EU:n kriittisiä raaka-aineita koskevasta aloitteesta.

Motiva (2023). Astetta alemmas -energiansäästökampanjan loppuraportti.

Pantsar, M. ja Oras Tynkkynen (2020). Kestäviä toipumistoimia koronashokkiin. Sitra työpaperi 25.3.2020.

Richardson, J., Steffen W., Lucht, W., Bendtsen, J., Cornell, S.E., et.al. (2023). Earth beyond six of nine Planetary Boundaries. Science Advances, 9, 37.

Tynkkynen, O., Tuuli Hietaniemi, Outi Haanperä, Hanna Hakko (2022). Energiakriisin kynnyksellä – mitä voimme oppia menneestä? Sitra työpaperi 22.3.2022.